

Ewa Pucyk, Daniel Rogoźnicki

Studenckie Koło Naukowe Studentów Zakładu Rolnictwa

Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

KOŃ HUCULSKI – MOŻLIWOŚCI WYKORZYSTANIA W REKREACJI I HIPOTERAPII

Streszczenie

Celem pracy jest przedstawienie historii rasy koni huculskich, ich podstawowych parametrów biometrycznych a także przybliżenie możliwości użytkowania w wybranych formach rekreacji i hipoterapii. Praca ma charakter monograficzny została przygotowana głównie na podstawie literatury przedmiotu badań, a także w oparciu o doświadczenia własne związane z hodowlą koni huculskich. Konie huculskie, niegdyś nierozdzielnie związane z góralami karpackimi – Hucułami, odznaczają się odpornością na niekorzystne czynniki środowiskowe i choroby. Są to konie inteligentne, wytrzymałe, żywotne i bardzo przywiązane do człowieka. Ze względu na małe wymiary oraz niewielkie wymagania paszowe i środowiskowe konie te są tanie w utrzymaniu. Chociaż koń huculski nie jest tak szybki jak folblut, czy piękny jak arab, posiada jednak wiele innych bardzo ważnych zalet, które predysponują go między innymi do użytkowania w różnych formach rekreacji i hipoterapii.

Słowa kluczowe: koń huculski, historia rasy, rekreacja, hipoterapia

Wstęp

Konie huculskie to jedna z najstarszych ras opisanych w Polsce. Rasa ta pochodzi z terenu Karpat Wschodnich tzw. Karpat Lesistych, z rejonu historycznej krainy – Huculszczyzny i była nierozdzielnie związana z życiem codziennym górali karpackich nazywanych Hucułami.

Te niewielkie, prymitywne konie górskie są powszechnie znane w gronie osób interesujących się jeździectwem i hodowlą koni, jednakże najczęściej są one niestety niedoceniane.

Cechuje je odporność, wytrzymałość, przywiązanie do człowieka oraz dobrze rozwinięty instynkt samozachowawczy. Konie te szczególnie polecane są dla początkujących hodowców. Ze względu na odporność na choroby, niesprzyjające czynniki środowiska oraz niewielkie wymagania paszowe są one tanie w utrzymaniu. Niestety ich liczebność na terenie naszego kraju zaczęła drastycz-

nie zmniejszać się, stąd w obawie przed całkowitym wyginięciem tej rasy Hucuły objęto Programem Ochrony Zasobów Genetycznych Koni Rasy Huculskiej.

Celem pracy jest przybliżenie historii rasy koni huculskich, ich pochodzenia jak również zapoznanie czytelnika z wzorcem rasy oraz wybranymi formami użytkowania.

Material i metoda

Praca ma charakter monograficzny została przygotowana w oparciu o literaturę przedmiotu badań, dokumenty prawne oraz doświadczenia własne związane z hodowlą i użytkowaniem koni huculskich.

Konie huculskie – historia rasy

Konie huculskie inaczej hucuły, to prymitywna rasa niewielkich, długo żyjących (około 35 lat), górskich koni domowych (Haller, 2001). Jest to jedna z najstarszych polskich ras, często określana mianem rasy rodzimej. Konie huculskie uznawane są również za rodzimą rasę koni we wszystkich państwach, na terenie których leżą Karpaty (Polska, Ukraina, Słowacja, Rumunia, w znaczeniu historycznym również Czechy, Węgry i Austria) (Deskur, 1997).

Nazwa tej rasy związana jest z karpackimi góralami pochodzenia ruskiego i włoskiego, którzy nazywani byli Hucułami. Zamieszkiwali oni tereny geograficznie należące do Karpat Wschodnich, tzw. Huculszczyznę. Dzisiaj Huculszczyzna to region położony w zachodniej części Ukrainy na obszarze Karpat Wschodnich (Huculszczyzna, 2021).

Chociaż źródła historyczne nie podają dokładnego czasu powstania rasy koni huculskich oraz jej pochodzenia to naukowcy twierdzą, że rasa ta prawdopodobnie powstała w efekcie krzyżowania się na przestrzeni wieków koni Przewalskiego oraz tarpanów, które następnie krzyżowały się z końmi różnych ras i typów. Wśród nich wymieniana się między innymi przedstawicieli orientu tj. konie czystej krwi arabskiej i półkrwi arabskiej (Brzeski i in., 1988; Grodzki in., 2003, Purrzyc, 2007).

Na powstanie tej rasy bardzo duży wpływ miały również skrajne warunki środowiskowe. Na przestrzeni wieków hodowla była prowadzona bardzo prymitywnie w surowych warunkach górskich. Przez większą część roku konie przebywały pod gołym niebem i ciężko pracowały. Były one stale obecne w życiu codziennym górali huculskich oraz wszechstronnie użytkowane jako konie juczne, pociągowe i wierzchowe. W ciągu kolejnych pokoleń skrajne warunki hodowli i użytkowania hartowały konie i bez wątpienia miały wpływ na takie cechy, jak: odporność na niekorzystne warunki środowiska, zdrowotność, wytrzymałość,

długą żywotność oraz łagodny temperament (Pruski, 2007; *Program Hodowli...*, 2019; *Program Ochrony Zasobów Genetycznych...*, 2010).

Jednym z pierwszych historycznych źródeł pisanych na temat koni górali huculskich jest dzieło „*Hipika to jest o koniach księgi*” napisane w 1603 roku przez Krzysztofa Mikołaja Dorohostajskiego – wielkiego marszałka litewskiego, pisarza hippologicznego. Píše on, że są to wspaniałe konie, które sprawdzają się nawet w najtrudniejszych warunkach (Jackowski, 2000).

Za jednego z pierwszych hodowców koni rasy huculskiej uznaje się pułkownika armii austro-węgierskiej Martina Ritter von Herrmanna, komendanta Państwowej Stadniny Koni Radowce (Radautz) na Bukowinie. W roku 1856, w jednym z folwarków – Łuczynie (wówczas Austro-Węgry, obecnie Rumunia) założył on Pierwszą Państwową Stadninę Koni Huculskich. Stadninę tę zlikwidowano w 1870 r. po czym założono ponownie w 1877 roku. Stadnina w Łuczynie funkcjonowała do 1914 r. W tym okresie była ona bardzo ważnym ośrodkiem produkcji materiału zarodowego do hodowli koni rasy huculskiej (Tomczyk-Wrona, 2006; Purzyc, 2011).

Podczas I wojny światowej hodowla koni huculskich poniosła ogromne straty, zagrożona była również czystość tej rasy. W celu ratowania rasy Michał Holländer w 1924 roku, przeprowadził pierwszą rejestrację klaczy huculskich. W latach 1925-1937 zarejestrowano ogółem 829 klaczy. Lata II wojny światowej to kolejny bardzo trudny okres dla hodowli koni huculskich zwłaszcza, że konie te były wykorzystywane przez wojsko. W Polsce po drugiej wojnie światowej pozostało tylko kilka państwowych ogierów huculskich i sześć klaczy (Tomczyk-Wrona, 2006).

W okresie powojennym podjęto bardzo intensywne działania mające na celu odbudowywanie pogłowia koni rasy huculskiej. Ważnym wydarzeniem było założenie w 1950 r. pierwszej polskiej Stadniny Koni Rasy Huculskiej w Jodłowniku koło Limanowej (Kwiecińska, 2005).

W 1993 r. powstała Stadnina Koni Huculskich sp. z o.o. w Gładyszowie. W tym samym roku w Bieszczadzkim Parku Narodowym utworzono Hodowlę Zachowawczą Konia Huculskiego w Wołosatem. W latach dziewięćdziesiątych powstało w Polsce również wiele prywatnych hodowli koni huculskich. W 1996 roku wprowadzono Program Ochrony Zasobów Genetycznych Koni Rasy Huculskiej. Ważnym wydarzeniem w historii hodowli koni tej rasy w naszym kraju było utworzenie w 1998 roku Związku Hodowców Konia Huculskiego, obecnie Polski Związek Hodowców Konia Huculskiego zrzeszający miłośników i hodowców koni huculskich (Jackowski, 1998; Budzyński, 2005; Purzyc, 2006; Purzyc, 2011).

Fot. 1. Roczny ogierek konia huculskiego: Feniks z Jasminum (Hroby)
Autor: Pucyk Ewa.

Fot. 2. Roczna klaczka konia huculskiego: Anielka z Jasminum (Gurgul)
Autor: Pucyk Ewa.

Cele hodowlane i wzorzec rasy konia huculskiego

Cele hodowlane

Zgodnie z Programem Hodowli Koni Huculskich główne cele hodowli koni tej rasy to przede wszystkim zachowanie rasy i jej cech pierwotnych, a w szczególności unikalnego genotypu i zdolności przekazywania na potomstwo cech rasowych (*Program Hodowli...*, 2019).

Wzorzec rasy i wybrane parametry biometryczne

Wzorzec rasy koni huculskich obecnie hodowanych w Polsce jest oparty na charakterystyce typów rasowych występujących najczęściej oraz wzorcu pokrojowym, który obejmuje maści, podstawowe wymiary i użytkowanie.

Rasa ta charakteryzuje się wytrzymałością, dużą inteligencją, a także łagodnym temperamentem. Konie huculskie zawsze przebywały w towarzystwie człowieka, co przekłada się na ich dzisiejszą potrzebę obcowania z ludźmi. Z ogromną łatwością zwierzęta te uczą się i są bardzo pojętne. Ponadto, konie huculskie są odważne i chętne do pracy, zwłaszcza w stępie, dzięki czemu sprawdzają się idealnie jako konie juczne, w hipoterapii, turystyce górskiej oraz w wielu formach rekreacji. Zdarza się, że dobrze zajeżdżony koń huculski, może wprowadzić młodego jeźdźcę w świat sportu.

Budowa ciała koni huculskich jest dość krępa, lecz harmonijna. Głowa jest duża i ciężka z szerokim czołem i małymi uszami. Szyja mocna, gruba, jednak nie za krótka. Kłoda szeroka, długa, oraz mocna. Żebra są dobrze wysklepione. Kłęb wyraźnie zarysowany, mocno umięśniony. Lędźwie długie i szerokie. Bardzo umięśniony zad, często przebudowany, zaokrąglony lub lekko ścięty. Pierś szeroka, a łopatka skośna. Kończyny przednie i tylne są krótkie i mocne. Dobrze wykształcone nadgarstki i stawy skokowe. Niewielkie, mocne kopyta. Rasa charakteryzuje się mocną konstytucją. Ruch konia huculskiego w stępie i w kłusie powinien być dynamiczny oraz w miarę posuwisty. Skrócenie chodów, nie jest traktowane jako wada, jeżeli wynika z anatomicznej budowy i użytkowania zwierzęcia.

Biometryczny wzorzec rasy, według Programu Hodowli Koni Rasy Huculskiej (2019) przedstawia się następująco:

- Wysokość w kłębie: u ogierów 135-145 cm, u klaczy 132-143 cm.
- Obwód klatki piersiowej: dla ogierów i klaczy musi być, co najmniej większy o 30 cm od wysokości w kłębie.
- Obwód nadpęcia: u ogierów 17-20 cm, u klaczy 16-19 cm.

- Wysokość mierzona jest laską zoometryczną. Obwód nadpęcia mierzony jest na lewej, przedniej kończynie, pod stawem nadgarstkowym w jego najcieńszym miejscu (z dokładnością do 0,25 cm).

Fot. 3. Wałach konia huculskiego o umaszczeniu karosrokatym
Autor: Pucyk Ewa.

Fot. 4. Klacz konia huculskiego o umaszczeniu ciemnogniadym
Autor: Pucyk Ewa.

Umaszczenie rasy powinno być: gniade, kare, myszate, bułane lub ewentualnie połączone ze wzorem srokatotobiano. U klaczy można dopuścić umaszczenie kasztanowate lub czerwonobułane, jeżeli występują typowe cechy rasowe, w tym brak odmian i rude przegowanie. Konie o maści myszatej, bułanej oraz czerwonobułanej zawsze posiadają pręgę grzbietową oraz pręgi na łopatkach i kończynach. Jest to pożądane u koni maści gniadej i karej (*Program Hodowli...*, 2019; *Program Ochrony Zasobów Genetycznych...*, 2010).

Użytkowanie koni huculskich w rekreacji i hipoterapii

Rekreacja rozumiana jest jako aktywność ruchowa, która podejmowana jest w czasie wolnym, na przykład od pracy lub obowiązków domowych. Powinna być chwilą relaksu, przyjemności i zregenerowania sił fizycznych i psychicznych. Istnieje podział na rekreację poprzez działalność społeczną, twórczą, kulturalno-rozrywkową oraz ruchową (fizyczną) (Lubowiecki-Vikuk i Paczyńska-Jędrycka, 2010).

Do jednej z form rekreacji można zaliczyć jazdę konną. Poprawia ona ogólną postawę ciała oraz kondycję jeźdźcy, aktywizuje mięśnie głębokie, ćwiczy koordynację ruchową oraz równowagę. Istnieje wiele form użytkowania koni w rekreacji. Konie huculskie najlepiej nadają się do użytkowania w agroturystyce, turystyce górskiej, rajdach terenowych w jeździe zaprzęgiem lub bryczką oraz w hipoterapii.

Fot. 5. Klacz huculska przygotowana do jazdy rekreacyjnej
Autor: Pucyk Ewa.

Użytkowanie w agroturystyce

Konie huculskie polecane są do użytkowania w gospodarstwach agroturystycznych, które zlokalizowane są najczęściej w terenach malowniczo położonych. Zazwyczaj nieopodal znajdują się lasy, jeziora, rzeki, bądź tereny góryste. Bardzo ważnym elementem oferty agroturystycznej jest również możliwość obcowania ze zwierzętami, powszechnie nie spotykanymi, takimi, jak na przykład lamy, alpaki, czy też konie rasy huculskiej (Roman i Niedziółka, 2017).

Jedną z ciekawszych ofert gospodarstw agroturystycznych mogą być jazdy konne/nauka jazdy konnej. Ta forma zajęć uzależniona jest od poziomu umiejętności gości i pomysłu właścicieli gospodarstwa agroturystycznego. Zajęcia powinny odbywać się zawsze pod czujnym okiem instruktora, odpowiednio wyszkolonego, który posiada specjalne uprawnienia do prowadzenia tego rodzaju zajęć (Dzięciołowski, 2007; Cichowska, 2012; Łagowska i Kot, 2013). Przykładowa oferta może składać się: z jazdy na lonży dla początkujących, jazdy w małych grupach (na przykład dwuosobowych), jazdy dla zaawansowanych (na przykład w grupach czteroosobowych). Można również wprowadzić podstawy ujeżdżenia lub skoków, w zależności od poziomu zaawansowania jeźdźcy. Niektóre gospodarstwa (jeżeli mają do tego warunki) organizują terenowe jazdy konne lub nawet pławienie koni.

Fot. 6. Jazda rekreacyjna dla najmłodszych na wałachu huculskim
Autor: Pucyk Ewa.

Turystyka górska i rajdy terenowe

Konie huculskie tak nierozdzielnie związane z górami w przeszłości bardzo często były wykorzystywane również przez turystów i miłośników gór do transportu ekwipunku, jak również do górskich wędrówek konnych. Dlatego też mówiąc dzisiaj o górskiej turystyce konnej wracamy do źródeł i tradycji. Kultuwując dawne tradycje górskiej turystyki konnej w 1990 roku powstał pierwszy Jeździecki Klub Turystyki Górskiej Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego (PTTK) z siedzibą w Nowym Sączu (Grodzki i in. 2003). Twórcą pomysłu, aby turyści mogli przemierzać polskie góry konno i aby zorganizować ich w ramach struktur PTTK, był Marek Krzemień.

Fot. 7. Półtoraroczny wałach konia huculskiego w trakcie przygotowania do rajdów
Autor: Pucyk Ewa.

Obecnie w Polskich górach istnieją setki kilometrów szlaków konnych oraz dziesiątki ośrodków górskiej turystyki jeździeckiej. W związku z rosnącym zainteresowaniem tą formą aktywności wydawane są przewodniki, mapy, a także podręczniki adresowane do turystów. Zarząd Główny Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego powołał kadrę instruktorską, która wyszkoliła Przewodników Górskiej Turystyki Jeździeckiej PTTK (aktualnie to ponad 1000 osób). To właśnie oni czuwają nad bezpieczeństwem turystów na szlakach. Istnieje także system odznak Górskiej Turystyki Jeździeckiej, które można otrzymać po zdaniu egzaminu teoretycznego i praktycznego. Do form konnej turystyki jeździeckiej możemy zaliczyć: godzinny wyjazd w teren, kilkugodzinną wycieczkę. Jak również kilkudniowy rajd po wyznaczonych górskich szlakach.

Wyjeżdżając w górski teren niezbędne jest bardzo dobre przygotowanie turysty oraz dobrze wyszkolony koń o odpowiednich predyspozycjach psychofizycznych. Przede wszystkim powinien być on spokojny, odważny, wytrzymały, odporny na niesprzyjające warunki atmosferyczne i raczej niskiego wzrostu. Idealną rasą do górskich wędrówek oraz rajdów terenowych są konie huculskie (*Polskie Towarzystwo...*, 2021; Bardzoł, Jackowski 2008).

Fot. 8. Wałach konia huculskiego podczas jednodniowego rajdu
Autor: Pucyk Ewa.

Użytkowanie zaprzęgowe koni huculskich

Konie huculskie sprawdzają się również bardzo dobrze w użytkowaniu zaprzęgowym (w różnych typach zaprzęgów). W wyborze konia zaprzęgowego ważna jest jego budowa anatomiczna oraz cechy charakteru. Koń powinien być zrównoważony, spokojny, chętny do pracy, wytrzymały. Dobrze, aby koń zaprzęgowy miał właściwie proporcje: kłęb, lędźwie, grzbiet i krzyż. Łopatki powinny być krótkie, strome. Pierś szeroka, klatka piersiowa głęboka. Dobrze aby zad był masywny i umięśniony. Głowa proporcjonalna względem reszty ciała. Szyja powinna być długa. Nogi i kopyta proporcjonalnie zbudowane. Jednym z ważniejszych elementów konia zaprzęgowego jest jego ruch. Bardzo ważne są również uprzęże, które możemy podzielić na chomątowe (np. angielska, podlaska) i szorowe (szory, półszory, szleje). Obecnie w Europie najbardziej znane style zaprzęgowe to: angielski i węgierski. Styl angielski jest bardziej wystawny, z uprzężą chomątową, natomiast styl węgierski ma charakter bardziej wiejski.

Cechuje się uprzężą szorową oraz pojazdami o lekkiej konstrukcji. W powożeniu mamy wiele rodzajów zaprzęgów, niektóre z nich to: pojedyńka (jeden koń), para (dwa konie obok siebie), tandem (dwa konie jeden za drugim), random (trzy konie, jeden za drugim), szydło (dwa konie obok siebie, jeden po środku z przodu). Musimy pamiętać, aby dopasować odpowiednią uzdę i kielżno dla danego konia (Nowicka 2017).

Użytkowanie koni huculskich w hipoterapii

Hipoterapia to rodzaj terapii osób niepełnosprawnych z udziałem koni, służy ona poprawie kondycji człowieka w sferze fizycznej, emocjonalnej i poznawczej. W hipoterapii użytkowane są konie łagodne, spokojne i wyrozumiałe. Niższy wzrost koni huculskich ułatwia szczególnie dzieciom i młodzieży przełamanie strachu, minimalizuje efekt wysokości oraz pozwala na lepszą asekurację pacjenta.

Fot. 9. Młody wałach konia huculskiego ze współautorką pracy
Autor: Pucyk Ewa.

Hipoterapeuta powinien mieć do pomocy od jednej do trzech osób. Terapia z udziałem koni ma różne formy. Pierwszą z nich jest terapia ruchem konia, gdzie pacjent nie wykonuje ćwiczeń, jedynie odczuwa ruch zwierzęcia. Drugą formą jest fizjoterapia na koniu. W czasie, gdy koń idzie, pacjent wykonuje ćwiczenia gimnastyczne z fizjoterapeutą. Trzecia forma to wyłącznie kontakt z koniem, bez konieczności siedzenia na nim. Ostatnia forma to psychopedagogiczna

jazda konna i wołyżerka. Może odbywać się zarówno na koniu, jak i obok niego. Ma na celu usprawnienie fizyczne, poznawcze, intelektualne oraz emocjonalne. W hipoterapii wykorzystywany jest przede wszystkim ruch idącego konia. Dzięki niemu u pacjentów wydzielana jest adrenalina. Siedząc na końskim grzbiecie pacjent uspokaja się, co powoduje rozluźnienie mięśni. Obcowanie ze zwierzęciem poprawia samopoczucie i wzmacnia chęć do wykonywania często bolesnych i trudnych ćwiczeń (Bednarczyk, 2015).

Fot. 10. Wałach konia huculskiego z dużymi predyspozycjami do pracy w hipoterapii
Autor: Pucyk Ewa.

Podsumowanie

Konie huculskie od lat nierozdzielnie związane z człowiekiem znane są ze swojej inteligencji, wytrzymałości i dzielności. Doskonale sprawdzają się w różnych formach użytkowania, zarówno w użytkowaniu wierzchowym, jucznym, zaprzęgowym, jak również mogą być użytkowane w różnych formach rekreacji oraz w hipoterapii. Ze względu na swój niewielki wzrost, skromne wymagania paszowe oraz odporność na czynniki zewnętrzne środowiska są to konie łatwe i tanie w utrzymaniu, szczególnie polecane dla początkujących hodowców.

Konie huculskie świadczą o kulturze i tradycji minionych pokoleń, jak również wnoszą wielki wkład w bioróżnorodność zwierząt użytkowanych przez człowieka. Bardzo ważne jest aby bioróżnorodność ta została zachowana dla przyszłych pokoleń.

Piśmiennictwo

1. Bardzoł, A., Jackowski, M. (2008). *Struktura genealogiczna populacji koni huculskich w Bieszczadzkim Parku Narodowym*. Roczniki Bieszczadzkie, 5, s. 389-408.
2. Bednarczyk, M. (2015). *Hipoterapia jako forma rehabilitacji i wsparcia włączania społecznego osób niepełnosprawnych*. Student Niepełnosprawny. Szkice i rozprawy. Wyd. UPH w Siedlcach, 15(8), s. 207-217.
3. Brzeski, E., Górski, K., Rudowski, M. (1988), *Konie huculskie*. PWN Warszawa.
4. Budzyński, T. (2005). *Hucule konie z gór*. Wyd. LIBRA, Rzeszów.
5. Cichowska, J. (2012). *Rozwój produktu agroturystycznego w oparciu o jazdę konną*. Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich, 2/IV, PAN, Oddz. w Krakowie, s. 53-64.
6. Deskur, S. (1997). *Stan światowej hodowli huculów*. Koń Polski, 4, s. 30.
7. Dzieciołowski, P. (2007). *Konie w turystyce i agroturystyce*. Hippica Pro Partia, Warszawa.
8. Grodzki, W., Garncarz, J., Ruda, M. (2003), *Dobre czasy dla hucula*. Przegląd hodowlany 4, s. 25-28.
9. Haller, M. (2001). *Rasy koni*. MULTICO Oficyna Wydawnicza. Warszawa.
10. Huculszczyzna, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Huculszczyzna>, (dostęp 22.04.2021).
11. Jackowski, M. (2000). *Hucule – jeepy Karpat*. Hucule, 2, s. 2-9.
12. Jackowski, M. (1998). *Powrót Związku Hodowców Konia Huculskiego*. Koń Pol., 4, s. 35.
13. Kwiecińska, K. (2005). *Struktura genetyczna populacji koni huculskich ze stadniny w Gładyszowie*. Przegl. Hod., 7, s. 24-25.
14. Lubowiecki-Vikuk, A., Paczyńska-Jędrycka, M. (2010). *Współczesne tendencje w rozwoju form rekreacyjnych i turystycznych*. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
15. Łagowska, B., Kot, I. (2013). *Znaczenie zwierząt w kreowaniu produktu turystyki wiejskiej w Polsce wschodniej*. Economics and Management, 3, s. 25-34.
16. Nowicka, D. (2017). *ABC Powożenia*. Wydanie II. Wyd. PARKUR. Pyzdry.
17. Polskie Towarzystwo Turystyczno Krajoznawcze. *Turystyka jeździecka*. <https://www.pttk.pl/turystyka-jezdziecka.html#YNxzs7txfIU>, (dostęp 20.04.2021).
18. Program Hodowli Koni Rasy Huculskiej, Polski Związek Hodowców Koni, Warszawa, 2019.
19. Program Ochrony Zasobów Genetycznych Koni Rasy Huculskiej. Tekst jednolity. Załącznik nr 1 do Zarządzenia Nr 19/10 z dn. 16. kwietnia 2010 r.

20. Pruski, W. (2007). *Hodowla koni*. Warszawa, PWRiL.
21. Purzyc, H. (2007). *Remarks on the history of breeding Hucul horses*. Acta Sci. Pol. – Medicina Veterinaria (Weterynaria), 6, s. 69-76.
22. Purzyc, H. (2011). *Dynamika rozwoju pozapłodowego koni huculskich*. Współczesne problemy medycyny weterynaryjnej. Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu, Wrocław.
23. Purzyc, H. (2006). *Cechy konia huculskiego w świetle badań morfometrycznych*. Praca doktorska.
24. Roman, M., Niedziółka, A. (2017). *Agroturystyka jako forma przedsiębiorczości na obszarach wiejskich*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
25. Tomczyk-Wrona, I. (2006). *Historia powstawania linii genealogicznych w hodowli koni huculskich*. Wiadomości Zootechniczne, XLIV, 2, s. 76-80.

Liczba znaków ze spacjami: 21 192 + grafika